

NEŞET ERTAŞ'IN TÜRKÜ SÖZLERİNDEKİ DİVAN ŞİİR GELENEĞİ MOTİFLERİ

*Tuğba Kara**

Öz

Geleneğin en belirgin özelliklerinden biri sürekliliktir. Ancak, bu süreklilik içinde yaşam koşullarına bağlı olarak değişme, genişleme veya daralma gibi gelişmeler ortaya çıkabilir. Çeşitli sanat dallarını kesin sınırlarıyla birbirinden ayırmanın imkansızlığı da bilinen bir gerçektir. Bir sanat dalı, varlığını korumaya çalışırken kendisine yakın diğer sanat kolları ile etkileşim halinde olur. Bu kaçınılmaz etkileşimler, geleneğin içinde birtakım değişim ve dönüşümleri beraberinde getirir. Dış etkilere fazla açık olan ve zayıflayan gelenekler ise zamanla yok olurlar. Bu doğrultuda, temel dinamiklerini Orta Asya Türk medeniyetinin ortaya çıkardığı “ozan-baksı” geleneğinden alan Âşık tarzı, Azerbaycan ve Anadolu sahalarında 16. yüzyıldan sonra hızla gelişerek kendine has kurallarını oluşturmuş ve zamanla Osmanlı coğrafyasının bütün bölgelerinde varlığını hissettirmiştir. Âşıklık geleneği, Osmanlı Klasik şiiriyle harmanlanıp günümüze dek bazı değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Önce yazılı, sonra elektronik ortamla tanışan bu gelenek, birtakım iniş çıkışlarla günümüze kadar gelmiştir. Bu doğrultuda, Neşet Ertaş'ın, müzikleriyle dönüşen geleneği temsil ettiği söylenebilir. Bu çalışmada Âşık tarzı şiir geleneğinin yaşadığı değişim ve dönüşüm çizgisi göz önüne alınarak Neşet Ertaş üzerinden Âşık geleneğinin bugünkü üretimlerinin Osmanlı Divan şiiri geleneğiyle olan bağı, bazı Divan beyitleri üzerinden incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Neşet Ertaş türküleri, Divan şiiri, Âşıklık geleneği, sözlü ve yazılı kültür

DIVAN POETRY TRADITION MOTIFS IN NEŞET ERTAŞ'S FOLK SONG LYRICS

Abstract

One of the most prominent features of tradition is continuity. However, within this continuity, developments such as change, expansion, and contraction may occur depending on living conditions. It is also an undeniable fact that distinguishing various artistic branches with definitive boundaries is impossible. An art form interacts with other closely related artistic branches while endeavoring to preserve its existence. These inevitable exchanges bring about changes and transformations within tradition. Traditions that are excessively open to external influences and weakened tend to disappear over time. In this regard, the tradition of Âşık, deriving its fundamental dynamics from the 'ozan-baksı' tradition of Central Asian Turkish civilization, rapidly developed after the 16th century, establishing its own rules and eventually permeating all regions of the Ottoman geography. However, the tradition of Âşık underwent changes and transformations by blending with Ottoman classical poetry over time. Initially emerging in written form and later transitioning into the electronic environment, this tradition

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İletişim Bilimleri.

has persisted to the present day amidst various fluctuations. This research investigates the relationship between the representative works of contemporary Âşık poetry through Neşet Ertaş and the classical Ottoman poetry tradition.

Key Words: Ballads of Neşet Ertaş, Divan Poetry, Minstrel tradition, oral and written culture

Giriş

“Kendi eden, kendi bulan, gül gibi sararıp solan aşıkların anısına...”

Âşık geleneğinin edebi üretimleri, kendine has ifadeleriyle Anadolu müzik medeniyetinin en özgün kaynaklarından biri haline gelmiştir. Bu geleneğe dahil olanlar, sade yaşamları boyunca Anadolu'ya özgü bir inanç ve görgüyle mesleklerini sanatkârlıkla bütünleştirmiş, kuşaktan kuşağa aktararak zenginleştirmişlerdir. Bu süreç, eşsiz bir kültür hazinesinin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Anadolu müzik geleneği, sadece tarihi ve kültürel dokuyu taşımakla kalmayıp türkü sözleri açısından Osmanlı Divan şiir geleneğinin ana motiflerini de barındırmaktadır. Ancak, akademik çalışmalarda genellikle Neşet Ertaş'ın yetenekli bir köy sanatçısı olarak tanımlandığı görülür. Bu tanımlama, Ertaş'ın müziği ile Âşıklık geleneği arasındaki derin etkileşime ve bağlantıya yeterince odaklanmamış, onun müziğinin ve Anadolu müziğinin önemli bir zirvesi olabilecek potansiyele sahip olduğu farkındalığı yeterince gelişmemiştir.

Ertaş, müziğine yöresel kalıpları aşarak evrensel bir nitelik kazandırarak önemli eserler üretmiş ve "dünya insanı" olma felsefesini yansıtmıştır. Ancak, sadece türkü söyleyen bir "türkücü" olarak algılanması, onun derin kişiliği, dervişane tavrı ve ozan kimliğini göz ardı etmektedir. Bu durum, Ertaş'ın müziğinin aslında Osmanlı Divan şiir geleneğinin temel motiflerini içerdiğinin görülmesine engel olmuştur. Bu noktada, onun eserlerini bu zengin geleneğe paralel düşünen bir çalışma özgün sayılabilir. Nitekim, Neşet Ertaş'ın derinlikli sözleri ve müziği, Divan şiir geleneğiyle benzer estetik ve duygusal dokular barındırmakta ve divan şiirindeki aşk, tabiat, ayrılık gibi temalar, Neşet Ertaş'ın türkülerinde de derinlikli bir şekilde işlenmektedir. Onun türkülerindeki lirizm ve duygusal derinlik, Divan şiir geleneğinin incelikli ve duygusal anlatımıyla paralellik gösterir.

Bu çalışmanın bir diğer amacı ise, Ertaş'ın Âşık geleneğine dayalı müziğinin, türkü sözlerindeki Osmanlı Divan şiir geleneğinin temel motiflerini incelemesi ve böylece edebiyatın bütünlüğünü vurgulamasıdır. Ertaş'ın müziği, sadece belirli bir geleneğe sıkıştırılmış algılardan kurtularak, daha geniş bir perspektifte ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Bu sayede, müziğinin içerdiği derinlik ve zenginlik daha iyi anlaşılabilir.

Özetle; bu çalışma, Neşet Ertaş'ın müziğini ve türkü sözlerini inceleyerek onun Âşık geleneği ile Osmanlı Divan şiir geleneği arasında kurduğu bağlantıları ortaya koymayı amaçlar. Ertaş'ın müziği, daha kapsamlı bir şekilde değerlendirildiğinde, Anadolu müziği geleneğinin önemli bir parçası olarak daha geniş bir alanda değerlendirilebilir.

Böylece bu çalışma, Neşet Ertaş'ın müziğini ve divan şiiri geleneğini karşılaştırarak farklı kültürel unsurların etkileşimini ve Türk müziğinin oluşum sürecini anlamamıza yardımcı olabilir. Ayrıca, müzikoloji, edebiyat ve kültürel çalışmalar gibi farklı disiplinlerden gelen araştırmacıları bir araya getirerek sanatçının mirasını çok boyutlu bir şekilde inceleme fırsatı sunmaktadır. Bu da, Neşet Ertaş gibi bir sanatçının kültürel etkisinin ve müziğinin derinliğinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

1. Âşık Şiiri Geleneği İçinde “Divan Şiiri” Motifleri

Âşık tarzı şiir geleneği, sözlü edebiyatın bir kolu olarak İslamiyet öncesine kadar uzanmaktadır. Sade Türkçe, hece vezni ve koşuk gibi millî unsurlarla şiirler söyleyen ozanlar,duygu ve düşüncelerini sözlerle ifade etmişlerdir. Şiirin ve sözün etkisini artırmak için sazın ilk şekli olarak adlandırabileceğimiz kopuzu kullanmışlardır. Bu sayede, anlatılmak istenen duygu ve düşünceler alımlayıcı kitle arasına daha kolay yayılmış ve müziğin ritmiyle birlikte şiir sözleri zihinlerde daha kalıcı bir yer edinmiştir. Anadolu sahasında ozanlık, İslamiyet'in kabulü ile bünyesine yeni unsurları alarak gelişme göstermiştir. Doğal akışı içerisinde muhtevadaki çeşitlenmenin yanı sıra bu geleneğin adlandırılmasında da bir değişim olduğu görülür. Ozanlık geleneği, 16. yüzyıldan itibaren yavaş

yavaş yerini Âşıklık geleneğine bırakmıştır.¹ Konu ile ilgili olarak Köprülü, kökü her ne kadar geçmişe dayansa da Âşık edebiyatının 16. yüzyılda inkişafa başladığını ve 17. yüzyılda tekâmülünü tamamladığını belirtirken² Boratav ise 16. yüzyıldan günümüze kadar Âşık şiirinin olgunlaşmasının hızlıca devam ettiğini söylemektedir. Bu bağlamda Boratav'a göre; halk şiirleri, günümüze kadar varlığını sözlü veya yazılı ortamlarda sürdürebilmiş ve Âşık geleneğinin devamı niteliğindeki bu edebi üretimler bugün dahi alıcılarıyla buluşmuştur.³ Bu doğrultuda, yaptığı müzikler ile sesi bulunduğu coğrafyaları aşan Neşet Ertaş'ın türkü dizeleri, köklerini halktan alan bu geleneğin bugünkü temsili niteliğinde sayılabilir. Boratav, Âşık şiirinin olgunlaşmasının hızla devam ettiğini belirtirken, halk şiirlerinin sözlü veya yazılı biçimde günümüze kadar varlığını sürdürdüğünü ifade eder. Bu süreçte, Âşık geleneğinin devamı niteliğindeki edebi üretimlerin, günümüzde bile alıcılarıyla buluşmaya devam ettiğini vurgular. Neşet Ertaş'ın yaptığı müzikler ve seslendirdiği türkü dizeleri, bu köklü geleneğin bugünkü temsilcisi olarak kabul edilebilir. Ertaş, sadece kendi coğrafyasını değil, bu geleneği aşarak geniş kitlelere ulaşmıştır. Onun türküleri, halkın içinden gelen bu geleneğin bugünkü yaşayan bir örneği olarak görülebilir. Bu türküler, geçmişten günümüze uzanan köklü bir edebi geleneğin izlerini taşıyarak kültürel bir zenginliği bugüne taşır.

Bu noktada, Âşık şiir geleneğinin günümüze kadar sürdürülmesi ve varlığını koruması, edebiyatın beslendiği kaynakların birbirleriyle etkileşime açık olmasından kaynaklanabilir. Bu etkileşim, dönüşüme uğrasa da benzer motiflerin ortak bir zeminde kullanılmasıyla ilişkilendirilebilir. Akademik çalışmalara bakıldığında, Âşık edebiyatı ile Divan edebiyatının tamamen farklı veya birbirinden tamamen uzak olmadığı görülür. Hece ölçüsüyle yazdıkları şiirleri divanlara koyan Divan şairlerinin varlığı olduğu gibi, halk edebiyatı ürünü sayılan cönklerde de Divan şairlerinin eserlerine bolca yer veren halk ozanlarının varlığı bu etkileşimi gösterir niteliktedir. Dolayısıyla, birçok halk ozanının Divan şairlerine ait divanları okuduğu ve bu eserlerden etkilendiği iddia edilebilir. Osmanlı Divan şiirine baktığımızda, karşımıza çıkan; mecaz ve mazmunlarla örülü bir hayal âlemi ve bu hayalin ardında gizlenen çok katmanlı bir anlamdan ibarettir. Aslına bakılırsa bu hayal âlemi, şairlerin mevcut gelenekten beslenerek ağlarını kelimelerle, mısralarla, beyitlerle ve hatta bentlerle bir bir örmüş olduğu büyük bir “düğüm”den oluşmaktadır. Nitekim şairler, belirli bir gelenek içerisinde şiir üretimi gerçekleştirdikleri zaman, bu hayal âlemine dâhil olup geleneğin belirlediği ölçülerde şiirlerini icra ederler. İşte bu sebepten Klasik Osmanlı şiiri, nam-ı diğer Divan şiiri; esas itibarıyla teşbihten hareket eden bir mecaz sanatına dayanmaktadır. Bu şiir geleneğinin aşağı yukarı her bir beyti belli sanat ve farklı anlam katmanları üzerine bina edilmiştir. Bu gelenekte, her bir kelime ayrı manalar ifade etmektedir. Bu manalar; “*ya hendesi bir tezahürdür, ananeye temastır ya bir tevriye sanatı ile bize ikinci bir hayal ufku açar. Fakat bunlar genelde birer kelime ile işarettir.*”⁴

Hal böyle olunca bu şiir geleneğinin en belirgin özelliği, şiir sözleri içerisine gizlenen mazmun kullanımınıdır. Dolayısıyla büyük ölçüde belli bir gelenekten beslenen bu şiirlerde, mazmun kullanmak da gelenek zincirinin en kalın halkasını oluşturmaktadır. Mazmun geleneği yakından incelenecek olursa içerisinde aşk etrafında teşekkül eden kalıplaşmış ifadelerin ağırlıkta olduğu görülecektir. Divan şiiri diye tabir edilen bu şiir geleneği için mazmunlar, adeta şiiri ören birer tuğla olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bütün bir şiir geleneği, farklı anlam katmanlarında yer alan hayal âlemine seslenmektedir. Âşık şiir geleneğine yaslanan şairler ise, tıpkı Osmanlı Divan şairlerinin yaptığı gibi mevcut olanı, belli örneklemeler yaparak anlatmayı kendilerine bir görev edinmiş kimselerdir. Kabul görmüş örneklemelerin çoğu, Divan şiir geleneği içinde neredeyse vazgeçilmez unsurlar arasında olarak varlığını yüzyıllarca sürdürmüş; klasik şiire özgü dil ve anlatımla gazellerde kalıplaşmış sembolik bir anlatım haline gelen isimleri, kavramları, nesnelere yerli yerinde kullanarak klasik bir şair olma vasfını kuvvetlendirmiştir. Bu doğrultuda Leyla-Mecnun, Ferhad-Şirin, Hz.Yusuf, Hz. Süleyman anlatılarından Bağdat, Mısır, Kaf Dağı, Anka, Hüma, servi, gül, güneş, ay, saç, kaş, aşk derdi, sevgili cefası, ayrılıktan felekten ikâyet gibi çeşitli konulara varıncaya dek, her iki

¹ Cafer Özdemir, *Âşık Tarzı Türk Şiirinde Osmanlı Toplum Hayatı*, (İstanbul: Kitabevi Yay, 2011)

² Fuat Köprülü, *Türk Saz Şairleri I-V*, (Ankara: Milli Kültür Yayınları, 1962), 31-32.

³ Pertev Naili Boratav, *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, Haz. Metin Turan, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000), 20.

⁴ Abdülkadir Erkal, *Divan şiiri poetikası (17. Yüzyıl)*, (Ankara: Birleşik Dağıtım, 2009), 17

geleneğin içerisinde de değerlendirilebilecek ortaklıklar söz konusudur.⁵ Dolayısıyla halk şiiri geleneğini sürdüren aşıklar, kendilerine has estetiklerine rağmen Divan şiirinden birçok kelime, birçok tamlama, sayısız mecazlar ve hatta şekiller almışlardır.⁶

2. Neşet Ertaş'ın Türkülerinde Görülen Sevgili ve Aşık Tahayyülü

Neşet Ertaş'ın türkü sözlerini incelemeye başlamadan önce, Osmanlı şiir geleneği içinde sevgili ve aşığın tasavvur edilen belli başlı özellikleri bulunduğu bilinmelidir. Osmanlı Divan şairleri, bu tasavvur edilen özellikler doğrultusunda şiirlerini oluştururken, bu özelliklerin çoğunun Halk edebiyatı içinde sınıflandırılan Aşık geleneği içerisinde de yer aldığı gözlemlenmektedir. Şiirlerde tasavvur edilen sevgili ve aşıklık halleri incelendiğinde, özellikle Aşık geleneğinin sözlü kültürden gelen mirasında sevgili ve aşığa atfedilen özelliklerin günümüz edebi üretimlerinde de var olduğu görülebilir.

Divan şiir geleneğine yaslanan edebi üretimlerde, hüküm ve iradeyi elinde bulunduran sevgili, aşık için daima bir sultan, bir efendi veya sahip sıfatındayken; aşık ise onun karşısında bir kul yahut köle konumundadır. “*Konum farkı aynı kalmak şartıyla bazen aşık, aşkı ile düştüğü derde kendisinden derman bekleyen bir hasta; maşuk ise, bu hastanın muhtaç olduğu çareyi elinde tutan tabip hüviyetini almaktadır*”.⁷ Ya da aşık, kendini sevgilinin zulüm ve kahrına bir kurban olarak görmekteyken, aşığına eziyet, cefa, naz, kahredici ilgisizlik ve vefasızlık, Divan şiirindeki sevgili tipinin hâkim ve değişmez vasıflarıdır. Bu doğrultuda, etrafını saran diğer aşıklarla şiir öznesi aşığı kıskançlık azabı içinde kıvrandırmak sevgilinin cefa metotlarının başında gelir. Yalnız bunla da kalmaz sevgili. Aşığına cevri oku atar, yaptığı zulüm ve eziyette sınırları zorlar. Divan şiir geleneğine göre, bu hayal alemi içerisinde, sevgilinin zulmettiği kişiler zavallı, günahsız aşıklar olarak tahayyül edilmektedir.⁸ Bu tahayyül ve anlam alanında, sevgilinin gönlü adeta bir taşır. Sevgili aşığa yâr olmaz, ele geçmez, vuslatı yoktur, söz verir ama sözünde durmaz, karşısında ağlayıp inlemek de ona tesir etmez, çünkü son derece merhametsizdir. Bu doğrultuda, aşığının ağlaması ona daha çok zevk verirken aşık ne kadar çok ağlarsa aşıklık mertebesi o kadar yüksektir. Sevgili bu zavallı aşığının âh u feryadını duymazdan gelirken tüm bu hâller sevgilinin kendine has sıfatları olup aşık tarafından yadırganmaz ya da ayıplanmaz. Çünkü sevgilinin eziyettenvazgeçmesi, aşıktan yüz çevirmesi olarak adlandırılır. Sevgilinin aşk oyunları ile gönül alması ve aşıklarını kıskandırması aşıklarının kalbinde yaralar açarken bir yandan da onların aşıklık mertebelerini yüceltir. İşte bu bakımdan sevgili, gelenek içerisindeki üretimlerde fettân ve âşüfte olarak temsil edilir.

Tüm bu özellikler, uzun yıllar hüküm sürmüş Osmanlı Divan şiir geleneğinde, sevgili ve aşık için tahayyül edilen hallerden yalnızca bazılarıdır. Nitekim Osmanlı Divan şiirlerinin büyük bir çoğunluğu, sevgili ve aşık bağlamında bu hayal dünyası çerçevesinde oluşturulmuş üretimlerdir. Ancak bu tahayyül alemi yalnızca Divan şiirlerinde yer almaz; aşık ve sevgiliye dair betimlenen bu özellikler birçok Aşık şiirinde de mevcuttur. Bu doğrultuda, Divan ve Aşık edebiyatı geleneğine ait olarak görülen kalıplaşmış şiir içeriklerini birbirinden kesin çizgilerle ayırmak zordur. İşte, Neşet Ertaş'ın şiir sözlerinin Osmanlı edebiyat geleneği ile bağlantısı tam olarak bu noktadan inşa edilebilir.

“*Hep gönüller muradıdır aşığın/ Nöbeti bekleyen alır keşiğin/ Beklemeli o sultanın eşiği/ Günde yüz bin kere yüzler sürmeli*” (Ertaş)⁹

Ertaş'a ait bu şiir dizesi incelendiğinde sevgilinin bir sultan makamında olduğu görülmektedir. Bu sebeple sevgili onun eşiğinde bekleyen bir köle gibi, sultanının eşiğinde onu görmeyi beklemelidir. Benzer şekilde Osmanlı Divan şiirine bakıldığı zaman, konu edilen sevgilinin en belirgin yönlerinden biri ona ulaşılmasının güçlüğüdür. Bütün yönleriyle ideal bir varlık olan sevgilinin güzelliğindeki aşırılık ile aşığın ona ulaşmasındaki zorluk arasında yakın bir ilişki vardır.

⁵Nazire Erbay, *Bayburtlu Zihni divanı*, (Erzurum: Bayburt Üniv. Yay, 2014), 14.

⁶Şükrü Elçin, *Halk edebiyatına giriş* (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yay, 1981), 10.

⁷Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Turizm Bakanlığı Yay, Ankara, 1981, s.18.

⁸İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 402- 405.

⁹Neşet Ertaş'tan alıntılanan türkü dizeleri <https://www.youtube.com/> internet adresi üzerinden alınmıştır. Neşet Ertaş, *Seher Vakti Çaldım Yarin Kapısın*, <https://www.youtube.com/watch?v=zHdjVORHKPA>

Bu ilişkide eşik, aşığın bakış açısıyla, genel itibarıyla sevgilinin üstünlüğünün ve ulaşılmazlığının türlü yönlerden kendini belli ettiği sevgilinin ayak toprağı, yolu ve köyü gibi en önemli unsurlardan biri olmakla birlikte; özellikle sevgili ile aşık arasındaki en yakın mesafeyi ve sınırı teşkil etmesi noktasından hareketle aşıklık hâllerinin- tıpkı pervanenin ateşe en yakın olduğu durumda olduğu gibi- en üst seviyede yaşandığı yer olarak ön plana çıkar. Aşığın sevgiliye belki de en çok yaklaşabileceği an eşikte bulunduğu andır. Bu yakınlık onu maddî açıdan mahvederken manevî bakımdan yüceltir. Kendini bütün varlığı ile sevgiliye adanmış; sevgili için âdeta toprak olmuş aşığın, onun eşğine kadar ulaşabilmesi en büyük saadettir. Sevgili feleklerle boy ölçüşen köşkünde veya sarayında sultan, aşık ise o köşk veya sarayın eşğinde köle veya dilenci gibidir. Aşığın temel gayesi orada, o sultanın ihtişamının gerektirdiği şekilde, aşıklığın şartlarını yerine getirerek kabul görmektir. Eşik, aşık için bir niyaz ve ağlama yeri, sevgili ile ilgili duygularının fırtınaya dönüştüğü ve aşıkta sadakatin sergilendiği mücadele meydanıdır. Çünkü aşık orada “*yüz suyu ve gözyaşı döker; oraya ulaşabilmek için yalvarır durur. Bu, onun en büyük arzusudur. Kapısında kul olup köpekleriyle sohbet edebilmek için her şeyini fedaya, orayı gözyaşları ile yıkamaya ve orada ayak toprağı olmaya hazırdır*”.¹⁰

Ertaş'ın incelenen türkü dizelerindeki “eşik” sözcüğünün anlamının Osmanlı Divan şiir geleneğine ait eşik metaforuyla ilişkili olması elbette ki edebiyatın beslendiği kaynakların zaman içerisinde değişip dönüşmesine rağmen, var olan metaforların sözlü ve yazılı kültürde benzer bir anlam sürdürmesiyle bağlantılıdır. Nitekim konu ile ilgili, benzer olarak

“*Dön beri güzel de yüzün göreyim/Gerdan da beni var zalım oy yüzüm süreyim/ Dedi gel yanıma haber vereyim/ Varsam öldürürler varmasam öldüm*” (Ertaş)¹¹

sözleri ile Ertaş, Osmanlı şiir geleneğindeki aşıklık hallerinden biri olan, aşığın her zaman keder içerisinde oluşunu, yâre “varsam öldürürler, varmasam öldüm” şeklinde bir söz öbeğiyle ifade etmiştir. Bu dizeye göre, şiir öznesi olan aşık, sevgilinin yüzünü görmeyi arzulamaktadır. Ancak aşık sevgiliyi görse de görmese de yaşayan ölüden bir farkı yoktur. Çünkü aşığın vuslata erince yaşamak için bir sebebi kalmayacaktır. Vuslat gerçekleşmezse de aşık yaşadığı ıstıraplar nedeniyle kendini ölü olarak görmektedir. Bu sözlerde Ertaş'ın şiir öznesi, Divan şiirindeki aşıklara benzer hisler içerisinde. Bu durumu Ertaş'ın şu dizelerinde de görmek mümkündür:

“*Viran dağlar viran dağlar/ Kış eyledi boran dağlar/ Bozulmuş gönlümün bağları/ Garip gönlüm viran dağlar*” (Ertaş)¹²

Bu dizelerde yer alan aşığın gönül bağları bozulmuş, garip gönlü viran olmuştur. Çünkü bu dizelerle de anlaşılacağı üzere, aşığın gönlü dağlanmış, paramparça olmuş, kimsesiz bir gariptir.

Bu açıdan bir örnek verilecek olursa, Bakî'nin “*Zâhirâ gerçi gedâ-sûretem ammâ/ Bâkî Mahzen-i genc-i ma' ânî dil-i vîrânumdur*” (112) beytinde görülen dilin virane olması tahayyülü ile Ertaş'ın şiirindeki anlam katmanının benzer niteliklerini koruması, Türk edebiyatının geçmişten günümüze uzanan ortak anlam sembolleri bulundurmasına bir örnek olabilir. Dolayısıyla müzikleriyle son yüzyılın en büyük halk şairlerinden biri olan Ertaş ile Divan şiirinin ustalarından Bakî'nin aşık tahayyülü bakımından benzer metaforlardabuluşması, Halk ve Divan diye ayrılan edebi sınıflandırmaların o kadar keskin sınırlarla ayrılmadığının bir örneği olurken; her iki şiir dizelerindeki aşıklık hallerinin benzerliği ise, butahayyüllerin farklı zaman dilimlerine ait olsalar da anlamlarını korumalarına bir işaret olabilir.

“*Yazımı kışa çevirdin/Karlar yağdı başa Leyla'm/Viran oldu evim yurdum/ Ne söylesem boşa Leyla'm*” (Ertaş)¹³

Yukarıdaki türkü sözlerindeki sevgilinin adının Leyla olması, Divan şiir geleneği içerisinde kullanımı yaygın olan telmih sanatının örneklerinden birisidir. Bu dizelerde görüldüğü üzere, Neşet Ertaş sevgiliyi “Leyla” diye isimlendirmekteyken bir yandan da viran olan evinden yurdundan bahsetmektedir. Buradaki evi, yurdu aşığın gönlüdür. Aşık gönlünü Leyla'ya kaptırdığı için, darmadağın olmuştur. Nitekim Leyla ve kelime anlamı “gece”den doğan karanlık çağrışımı, viran

¹⁰ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, İstanbul, 1995, s.51

¹¹ Neşet Ertaş, *Sevsem Öldürürler Sevmesem Öldüm*, https://www.youtube.com/watch?v=Ru_8SC7FFSU

¹² Neşet Ertaş, *Viran Dağlar*, https://www.youtube.com/watch?v=UwW-ILjdf_M

¹³ Neşet Ertaş, *Yazımı Kışa Çevirdin*, <https://www.youtube.com/watch?v=x2C3sk8kNe4>

olan gönlün aşktan dolayı kararmasıyla bağlantılı olabilir. Bu doğrultuda, Ertaş'ın bu türkü sözlerini Divan geleneğinden bağımsız görmek ve yalnızca “Abdal” geleneğinin sözlü kültürüne bağlamak ne derece doğrudur?

“Gurbet ellerinde garip olanın/ Yarın aşkıyınan derde dalanın/ Yanılıp da yarden ayrı kalanın/ Her günü her anı zar imiş meğer” (Ertaş)¹⁴

Gösterilen türkü sözleri incelendiğinde, Osmanlı Divan edebiyatına ait birçok unsurun bu dizelerde mevcut olduğu söylenebilir. Aşğın gurbet ellerinde garip kalması, aşkı yüzünden derde dalması, yarden ayrı kalınca her anının ah u zar içinde geçmesi Divan diye tabir edilen edebiyat geleneği içerisinde de bolca kullanılan aşıklık hallerindedir.

Klasik edebiyat şairlerinden Ahmedî'nin “Yârından ayrı düşdi anuñ-çun benüm bigi /Göz yaşını döküben iniler hemîşe zâr” (XLIII/2) şeklindeki beyti bu bağlamda incelenirse Ertaş'ın dizelerine benzer şekilde burada da aşğın sevgiliden ayrı düştüğünde hissettiği duygular, Osmanlı Klasik edebiyatı şiir geleneğinde yaygın olan tahayyüllere benzemektedir.

“Sinemde gizli yarımı kimse bilmiyor/ Hiçbir tabip yarama merhem olmuyor/ Boynu

bükük bir garibim yüzüm gülmüyor/ Gönlüm hep seni arıyor neredesin sen, neredesin sen” (Ertaş)¹⁵

türkü sözlerindeki aşık, gizli bir yarası olduğundan bahseder. Bu yara, sevgilinin aşkından çektiği sıkıntının temsilidir. Divan şiir geleneğindeki aşğın boynunun bükük olması ve garip sıfatıyla betimlenmesi Ertaş'ın bu türkü dizelerinde karşımıza çıkarken, dizelerdeki tabip ve yara metaforları ise benzer şekilde Divan geleneğinde oldukça yer edinmiş bir kullanımdır. Ahmedî'nin “Bu ışk derdi ki içüñe düşdi Ahmedî/ Fikr it buña ilâc iden ne tabib ola” (32/7) şeklinde söylenmiş beyti ile Ertaş'ın bu türkü dizeleri mukayese edildiği zaman, bu metinlerin üretim koşulları ve üretildikleri zaman dilimleri farklı olsa bile, sevgiliden başka hiçbirtabibin aşıkların derdine derman olamayacağı şeklindeki tahayyül, anlamını korumuş ve farklı geleneklere seslenen bu şiir dizelerinde yerini almıştır. Benzer şekilde, Ertaş'ın şu türkü sözleri de incelenebilir:

“Kan ağlar dideler nem ile geçti/ Arzusun bulanlar dem ile geçti/ Şu bizim tecelli gam ile geçti/ Gelmiyor bizlere yaz baka baka” (Ertaş)¹⁶

Bu sözlerde aşğın gözünün kan ağlaması, sevgilinin aşkından harap olan aşğın çok ağlayıp inlemesi yüzündendir. Divan şiir geleneğinde çok kullanılan bu hayalin Ertaş'ın türkü dizelerinde yer alması, aynı coğrafyadan beslenen farklı geleneklerin söz konusu aşık tahayyülü olunca ortak motiflerden yararlanmasıyla açıklanabilir. Hayâlî Bey'in divanındaki “Aglamakdan dîde elden çıkdı el vermez bana/ Ey Hayâlî ol gül-i handân elinden elgıyâs” beytindeki “dide” sözcüğü ile anlatılmak istenen hayal, tıpkı Neşet Ertaş'ın türküsündeki gibi aşıkların sevgilinin derdinden ağlaya ağlaya kanlara bürünmesiyle ilişkilidir.

Çalışmada, Ertaş'ın türkülerinden farklı örnekler ve şiir dizeleri aracılığıyla özellikleri tanıtılan sevgilinin aşığı etkileyen ve kendine bağlayan güzellik unsurları da sevgilinin kendisine çok benzer özellikler taşımaktadır. Bu doğrultuda göz, kaş, kirpik, saç, ben, gamze gibi güzellik unsurları; devamlı surette aşığı tehlikeli bir biçimde yaralamaya, avlamaya, ona eziyet etmeye gayretlidir. Sevgilinin güzellik unsurları aracılığıyla tahayyül edilen bu anlam dünyası Divan şiir geleneği içerisinde son derece önemlidir.¹⁷ Bütün bir Divan şiiri, bu tahayyüller üzerine kurulmuş durumdayken, Ertaş'ın türkü sözleri incelendiğinde benzer motiflerin onun edebiyat ve müzik dünyasında da kullanıldığı görülür. Bu bağlamda düşünüldüğünde “Divan şiiri nedir, gelenek nedir, geleneğin etkileri nelerdir, Aşık edebiyatı bu gelenekle ne derece iç içedir” gibi sorular tartışmalı hale gelmektedir.

Bu noktada, sevgilinin güzellik unsuru olarak en başta gelen unsur sevgilinin yüzüdür.

¹⁴ Neşet Ertaş, *Yar İmiş Meğer*, <https://www.youtube.com/watch?v=f7Aul2aKeRY>

¹⁵ Neşet Ertaş, *Neredesin Sen*, <https://www.youtube.com/watch?v=-BnutYMWqJs>

¹⁶ Neşet Ertaş, *Kan Ağlar Dideler*, <https://www.youtube.com/watch?v=scmMuFslbV4>

¹⁷ Doğan Kaya, “Divan Şiiri ve XIX.Yüzyıl Halk Şiirinde Güzel Tasviri”, *Aşık Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 2000, s. 247.

Sevgilinin yüzü renkli, aydınlık, güleç, benli, sade ve ayva tüyleri ile kapalıdır. Neşet Ertaş'ın türkü sözleri incelendiğinde bu unsurun benzer teşbih ve mecazlarla ifade edildiği görülür.

“Ay gibi yüzler sende/ Tükenmez sözler bende/ Can alan gözler sende/ Gel yanıma gel” (Ertaş)¹⁸

Bu bağlamda, yukarıdaki türkü sözünde görülen sevgilinin güzellik unsurlarından yüz, tıpkı Divan şiir geleneğindeki yüz hayaline benzer şekilde ayı düşündürecek bir biçimde kullanılmıştır. Sevgilinin yüzünün aya benzetilmesi, güzellik unsurlarından yüzün berrak ve parlak olmasına bir göndermeyken, yine aynı dizelerde geçen, sevgilinin “can alan gözleri” ise, Divan şiirinde görülen göz tahayyülüne benzer bir örnektir. Bu doğrultuda sevgilinin gözü, attığı oklarla aşıkların gönlünü dağlamakta onların canına kast etmektedir. Bu yüzden şiirlerde sevgilinin gözü, can alıcı özelliğiyle resmedilmektedir. Gözün gamze lafzıyla bıçak, kılıç hançer gibi öldürücü nesnelere benzetme özelliği vardır. Gözün Divan şiir geleneğindedahayyül edilen bir diğer özelliği ise baştan çıkarıcı bir caduya benzemesi, bakışlarıyla aşığı bayılması, onu büyülemesi ve aşığı çeşitli yöntemlerle tuzağa düşürmesidir.¹⁹ Bu doğrultuda,

“Aldın aklımı bir bakışta/ Yaktın yüreğimi ateşte/ Al hançeri sinem işte/ Acımazsan vur sevdiğim” (Ertaş)²⁰

dizeleri incelendiğinde, Ertaş'ın aşığın aklının başından gitmesini sevgilinin bir bakışına bağlaması, Divan şiir geleneğinde mevcut olan göz ve gamze hayaliyle benzer bir anlam içermektedir. Söz konusu şiir geleneği ile Ertaş'ın türkülerindeki sevgilinin ortak hayal alemindeki bir diğer güzellik unsuru sevgilinin kara kaşlarının bir öldürücü alet gibi aşıkların gönlünü yaralamasıdır.

“Kaşların kara kara/ Açtı bağrıma yara/ Aşka tabip istemem/ Sensin derdime çare” (Ertaş)²¹

Bu doğrultuda, Ertaş'a ait yukarıdaki türkü sözü incelendiğinde, kara kaşların aşığı yaraladığı, ancak bu yarannın hiçbir doktorla iyileşemeyeceği görülür. Kurulan bu hayal, yüzyıllar boyu edebi üretimlerde kullanıma açık olmuş, bugün Ertaş'ın türkü sözleri sayesinde birçok dinleyici karşısına çıkmıştır.

Anlaşılabacağı üzere Âşık ve Divan şiir geleneklerinin zaman içerisindeki etkileşimi, benzer motif ve mecazlar üzerine kurulmuştur. Edebiyat, genellikle soyutlamaların ve mecazların dünyası olarak görülse de aslında doğadan ve kültürden beslenerek oluşur. Bu durum, farklı coğrafyalarda, zaman dilimlerinde ve edebiyat çevrelerindeki şairlerin ve yazarların benzer içeriklerde eserler üretmesinin, edebiyatın kaynağının aynı kökten gelmesiyle ilişkili olabileceğini gösterir.

Edebiyatın temelini doğa ve kültür oluşturur. Doğanın sunduğu manzaralar, duygular ve deneyimler ile kültürün içerdiği değerler, gelenekler ve yaşamın incelikleri, edebiyatın beslendiği kaynaklardır. Bu beslenme süreci, farklı şairlerin, yazarların ve edebi eserlerin benzer temalarda yoğunlaşmasına olanak tanır.

Farklı coğrafyalardaki şairler, doğanın benzer yönlerinden, insanın evrensel duygularından, kültürlerin içsel zenginliklerinden ve insan ilişkilerinin temel dinamiklerinden ilham alarak eserlerini şekillendirirler. Örneğin, aşk, doğa, insan ilişkileri gibi temalar, dünya çapında farklı edebi eserlerde sıkça işlenir. Bu durum, edebiyatın evrenselliğini ve ortak insan deneyimlerini ifade etme potansiyelini gösterir. Dolayısıyla, farklı coğrafyalarda ve farklı zaman dilimlerinde benzer içeriklerde eserler üretilmesi, edebiyatın kökeninin doğa, insan ve kültürden aldığı besinle bağlantılı olduğunu gösterir. Bu ortak temaların işlenmesi, edebiyatın zenginliğini ve insanın evrensel duygularını ifade etme gücünü vurgular.

¹⁸ Neşet Ertaş, *Ay Gibi Yüzler Sende*, <https://www.youtube.com/watch?v=SG0Rqv8y17I>

¹⁹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s. 23.

²⁰ Neşet Ertaş, *Aldın Aklımı Bir Bakışta*, <https://www.youtube.com/watch?v=16jrakEM120>

²¹ Neşet Ertaş, *Kaşların Kara Kara*, <https://www.youtube.com/watch?v=M1bBACaFPKM>

Sonuç

Neşet Ertaş'ın türkü sözlerine yönelik bir inceleme yapmadan önce, Osmanlı şiir geleneği içinde sevgilinin fiziki özellikleri ve sevgiliye atfedilen tüm mecazlar, Âşık tarzı şiir geleneğinin son temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Neşet Ertaş'ın türküleri aracılığıyla müzik camiasına yansıtılmıştır. Ertaş'ın türkü sözlerinin birçoğunda, Divan şiir geleneğinin ana malzemeleri bulunmaktadır. Divan şiirinde karşımıza çıkan aşk teması ve bu bağlamda "aşık, sevgili ve rakip" gibi karakterler, benzer özellikleriyle Âşıkların şiirlerine de yansımıştır. Âşıklar, şiirlerinde teşbih, istiare, mecaz gibi edebi sanatları kullanarak sevgili ve aşıklık hallerini Divan şairlerine benzer şekilde işlemişlerdir. Bu bağlamda, Neşet Ertaş'ın türkü sözlerinde gizlenmiş birçok Divan şiiri motifi bulunmaktadır.

Edebiyatın Halk ve Divan adı altında sınıflandırılan üretimleri arasındaki etkileşim ve geçişkenlik, yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüş ve günümüze ulaşmıştır. Sözel ve işitsel bağlamda incelendiğinde, Neşet Ertaş'ın türkü sözleri, Divan şiir geleneğinin temel motiflerinden izler taşıırken, Âşık edebiyatının da değişim ve dönüşümünü Divan şiir geleneğiyle bağlantı kurarak incelemek büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma, Divan şiir geleneği ile benzer sembol ve motiflerden yararlanan Ertaş'ın türkü sözlerine odaklanarak akademik alanda yapılacak çalışmalara bir perspektif sunmayı ve bir vitrin oluşturmayı amaçlamaktadır. Ertaş'ın türkü sözleri geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmaktadır. Bu bağlamda, onun özellikle sözlü kültüre hitap eden edebi üretimleri, toplumun kültürel değerlerinin aktarılmasında önemli bir role sahiptir. Sözlü geleneğe dayalı bu eserler, toplumların duygularını, düşüncelerini ve hislerini yansıtarak toplumsal hafızasını oluştururlar. Ayrıca, geçmiş dönemlerin geleneklerini temsil eden bu eserler aynı zamanda o döneme ait önemli tarihi belgeler niteliğindedirler.

Neşet Ertaş'ın eserleri, kafiyeli ve ritmik yapısıyla toplumsal bellekte uzun süre iz bırakmıştır. Bu çalışma, Ertaş'ın eserlerinin akademik çevrede daha fazla tanınmasına ve üzerine yapılacak araştırmaların artmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, Divan ve Âşık şiir geleneği üzerine araştırmalara yeni bir bakış açısı getirerek, müzik çalışmaları ve karşılaştırmalı edebiyat alanında araştırmacılara yeni düşünme perspektifleri sunmayı amaçlamaktadır.

Bu noktada, tıpkı Divan şiirinde tasvir edilen hastalıklı ve sararmış aşıkların dillerine yerleştirdikleri gibi, Neşet Ertaş ve türküleri aracılığıyla dinleyicilere "kendim ettim, kendim buldum, gül gibi sararıp soldum" diyen bir düşünce yapısını göz önünde bulundurmak, müzik ve karşılaştırmalı edebiyat araştırmacıları için oldukça verimli bir konudur.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Yaşar, *Ahmedi Divanından Seçmeler*, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Artun, Erman, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.

Ataman, Adnan, *Bu Toprağın Sesi-Halk Musikimiz*, haz. Süleyman Şenel, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.

Ataman, Adnan, *Bu Toprağın Sesi-Halk Musikimiz*, haz. Süleyman Şenel, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.

Boratav, Pertev Naili, *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, çev. Metin Turan, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

Çavuşoğlu, Mehmed, *Yahya Bey Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 1997.

Elçin, Şükrü, *Halk edebiyatına giriş*, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Erbay, Nazire, *Bayburtlu Zihni Divanı*, Bayburt Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2014.

Erkal, Abdülkadir, *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*, Birleşik Dağıtım Yayıncılık, Ankara 2009.

Kandır, Çiğdem, Neşet Ertaş Türkülerinde Folklor Unsurları. Yüksek lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Kaya, Doğan, "Divan Şiiri ve XIX.Yüzyıl Halk Şiirinde Güzel Tasviri", *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 2000, s. 247- 265.

Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 1980.

Köprülü, Fuat, *Türk Saz Şairleri I-V.*, Milli Kültür Yayınları, Ankara 1962.

Kurnaz, Cemal, *Türküden gazele: halk ve divan şiirinin müşterekleri üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

Küçük, Sabahattin, *Bâkî Dîvânı*, TDK Yayınları, Ankara 1994.

Onay, Ahmet Talat, *Türk halk şiirlerinin şekil ve nev'i*, Akçağ Yayıncılık, Ankara 1996.

Özdemir, Cafer, *Âşık Tarzı Türk Şiirinde Osmanlı Toplum Hayatı*, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul 2011.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.

Tarlan, Ali Nihat, *Hayâlî Divanı*, Akçağ Yayıncılık, Ankara 1992.

Tokel, Bayram Bilge, "Neşet Ertaş Bozkırın Tezenesi", Belgesel, TRT Avaz, 28 Eylül 2012.

Tokel, Bayram Bilge, *Neşet Ertaş Kitabı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.